Externé hodnotenie pilotného projektu „Učme sa učiť sa“

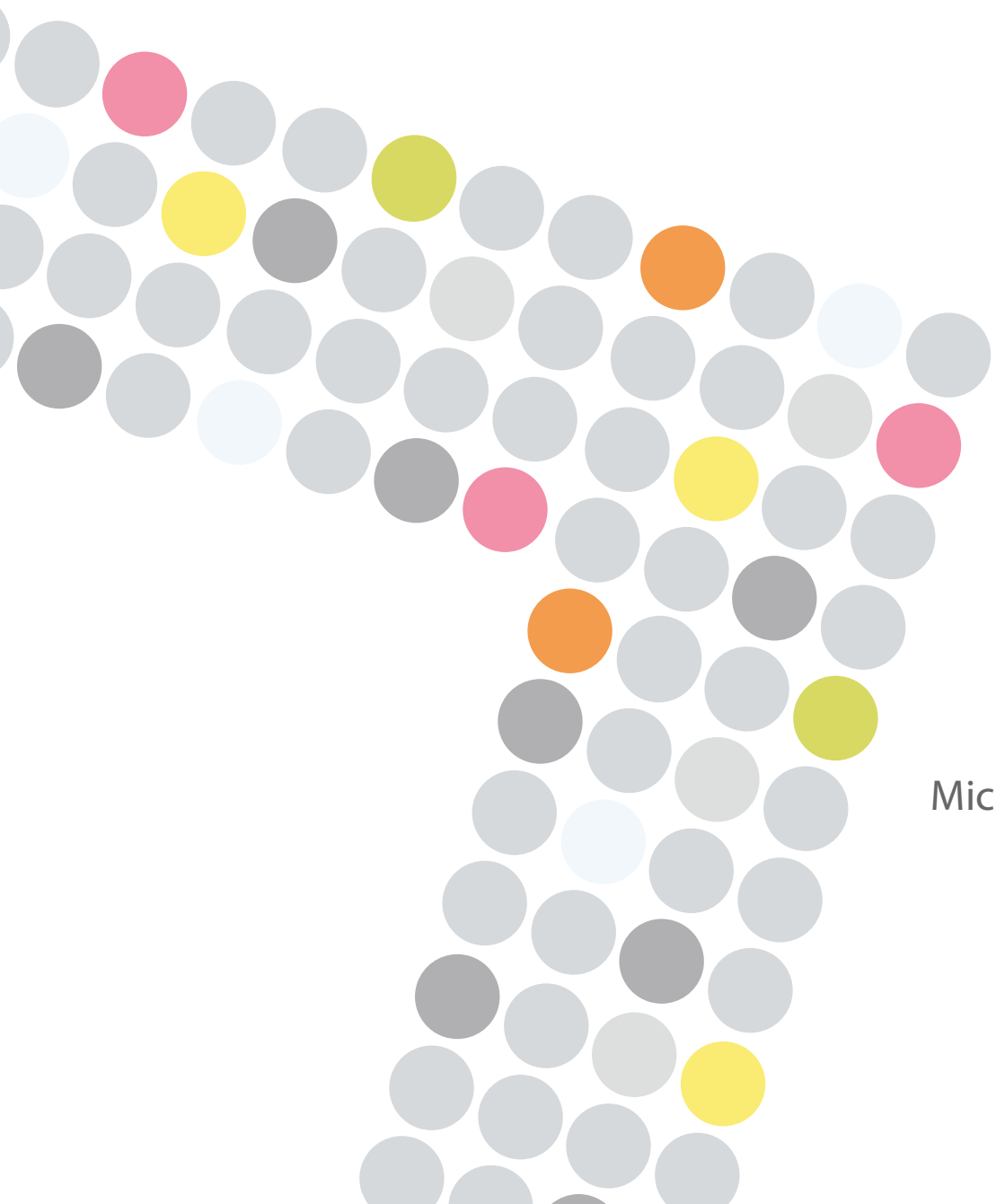

Michaela Farenzenová,
Andrej Salner

Máj 2015

Externé hodnotenie pilotného projektu „Učme sa učiť sa“

Michaela Farenzenová, Andrej Salner
Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť
2015

Projekt „Učme sa učiť sa“ podporili Island, Lichtenštajnsko a Nórsko prostredníctvom Programu Aktívne občianstvo a inklúzia, ktorý realizuje Nadácia Ekopolis v spolupráci s Nadáciou pre deti Slovenska a SOCIA – nadácia pre sociálne zmeny.

Evaluáciu finančným príspevkom podporili nadácia Friedrich Ebert Stiftung a Veľvyslanectvo Holandského kráľovstva na Slovensku.

Za cenné pripomienky pri finalizácii hodnotiacej správy ďakujeme psychologičke PhDr. Magdaléne Špotákovej, CSc.

Koninkrijk der Nederlanden

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

ETP Slovensko
ETPS
ETP Slovakia

Bratislava, Máj 2015
© Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť

„Najväčší úspech je v tom, že deti získali na sebadôvere,
že zažili ten pocit sebahodnoty – "Ja to zvládnem" ."
Liečebná pedagogička

Zhrnutie (SJ)

Mimovládna organizácia ETP Slovensko realizovala v školskom roku 2013/2014 pilotný projekt využitia metódy Feuersteinovho Inštrumentálneho obohacovania (Feuerstein Instrumental Enrichment - FIE) pre deti z marginalizovaných rómskych komunít.

Ide o akceleračný program pre rozvoj schopnosti myslieť a učiť sa, ktorý je stále na Slovensku pomerne neznámy. Vychádza z predpokladu, že intelekt nie je nemenný a naopak predstavuje schopnosť prispôsobovať sa novým situáciám, ktorú možno rozvíjať bez ohľadu na vek, znevýhodnenie alebo socio-ekonomické pozadie.

Na dvoch základných školách uplatnilo ETP program u náhodne vybranej časti detí z marginalizovaných rómskych komunít (MRK) v nultých a prvých ročníkoch. Porovnanie ich výsledkov v psychologických testoch na začiatku a na konci školského roku umožňuje jednoznačnejšie identifikovať prínosy využitia tejto metódy.

Popri školách využívali pracovníci ETP prvky Feuersteinovej metódy aj pri výučbe predškolákov v desiatich komunitných centrách ETP.

Inštitút SGI pre ETP s podporou Friedrich Ebert Stiftung a Veľvyslanectva Holandského kráľovstva na Slovensku realizoval externé hodnotenie projektu s cieľom popísať realizáciu intervencie, zhodnotiť účinnosť v prostredí ZŠ (zlepšenie vzdelávacích výsledkov zapojených detí), možnosti rozšírenia modelu pre MRK v SR a zvážiť potreby a možnosti rigoróznejšieho vyhodnotenia na väčšej vzorke škôl a detí.

Vzhľadom na komplikácie pri náhodnom zaraďovaní zúčastnených detí v školách do tried, kde sa využívala metóda FIE a porovnávacích tried, nie sú výsledky kvantitatívneho vyhodnotenia psychologických testov jednoznačné. Naznačujú však, že u detí, u ktorých sa uplatňovala metóda FIE, došlo k rýchlejšiemu rozvoju kognitívnych zručností než u ich rovesníkov v iných triedach.

Učitelia, psychologičky a ďalší odborníci zapojení do realizácie projektu sa zhodujú vo vnímaní prínosu metódy pre deti z MRK. V porovnaní s deťmi, ktoré do projektu zapojené neboli, bolo podľa nich možné u účastníkov sledovať zvýšenú chuť po učení, silnejšiu vnútornú motiváciu a výraznejší rozvoj nielen kognitívnych, ale aj sociálnych a emočných zručností. Podľa výchovno-vzdelávacích pracovníkov a pracovníčok komunitných centier (KC) boli síce deti zapojené do projektu na nástup do školy pripravené lepšie ako deti nezapojené, na druhej strane sú však presvedčení, že z metódy FIE by viac benefitovali staršie deti.

Medzi hlavné bariéry pri aplikácii metódy FIE v prostredí MRK patrila podľa pedagógov/čiek a pracovníkov/čok KC najmä vysoká úroveň abstrakcie, na ktorej je program založený, a ktorá sa ukázala byť nekompatibilná s predošlými skúsenosťami (chýbajúca predškolská výchova) a nedostatočnou jazykovou vybavenosťou detí z MRK. Pri práci s inštrumentmi narážali pedagógovia ZŠ a pracovníci KC na problémy vyplývajúce z odlišného socio-ekonomického a kultúrneho kontextu detí z MRK, ktoré v obsahu pracovných listov neboli reflektované.

Zároveň na základe získaných skúseností uvádzajú, že využitiu metódy by u niektorých detí mala predchádzať intenzívnejšia príprava (napr. jazyková a socializačná počas letných prázdnin predchádzajúcich nástupu na povinnú školskú dochádzku), nadväzujúca na predškolskú prípravu od troch rokov veku dieťaťa v materských školách alebo aspoň v predškolských klubov KC. Okrem toho by pri využití metódy v podmienkach slovenských ZŠ pomohlo prispôsobenie obsahu (zaradenie situácií, ktoré deti z MRK majú šancu poznať) a formy (farebnejšie a jasnejšie obrázky, viac hravých elementov, 3D pracovné listy) pracovných listov niektorých inštrumentov.

Ďalšou alternatívou je posunutie výučby metódou FIE do vyšších ročníkov (napr. od 3. ročníka), kedy už žiaci majú viac skúseností, lepšie rozvinutý pojmový aparát a ostatné zručnosti potrebné pre prácu s inštrumentmi. K väčšej efektivite programu by okrem práce v skupine výrazne prispela aj individuálna práca s deťmi a intenzívnejšie zapojenie rodičov do výučby.

Ponaučenia z realizácie projektu „Učme sa učiť sa“ umožňuje lepšie nastaviť využívanie metódy FIE pri deťoch z MRK v budúcnosti a prípadne pripraviť rigorózne overenie účinnosti tejto metódy na väčšej vzorke detí.

Najdôležitejší prínos projektu ETP Slovensko zameraného na uplatňovanie metódy FIE v prostredí škôl so žiakmi/čkami z MRK je, že presvedčivo ukázal možnosť dosiahnuť u žiakov/čok z málopodnetného a veľmi chudobného prostredia výrazný pokrok vo viacerých merateľných ukazovateľoch, ako aj posun v subjektívnom vnímaní žiakov/čok ich pedagógmi.

Obsah

Zhrnutie (SJ) **3**

Popis projektu **6**

Motivácia 6

Feuersteinova metóda inštrumentálneho obohacovania 6

Ciele a aktivity projektu 10

Hlavní aktéri 11

Ciele a metodika hodnotenia **14**

Používanie FIE na ZŠ **15**

Intervenčná logika 15

Výber škôl a žiakov/čok 16

Školenie a supervízia 16

Testovanie 17

Poobedňajší klub FIE 18

Spolupráca s rodičmi 18

Porovnanie výsledkov psychometrických testov na ZŠ 19

Kvalitatívne hodnotenie intervencie na ZŠ 20

Používanie FIE v KC **23**

Intervenčná logika 23

Výber KC a detí 23

Školenie a supervízia 23

Aplikácia metódy FIE 24

Účinnosť intervencie 24

Rozšírenie a systematizácia FIE **25**

Podmienky pre uskutočnenie rigorózneho experimentálneho porovnávacieho hodnotenia **26**

Záver **28**

Použitá literatúra **29**

Príloha 1 - Zoznam respondentov **30**

Príloha 2 - Inštrumenty FIE **31**

Príloha 3 - Zoznam skratiek **33**

Popis projektu

Motivácia

V prostredí marginalizovaných rómskych komuníť vyrastajú deti často vo veľmi zložitých podmienkach. Popri materiálnej chudobe a málopodnetnom prostredí majú obmedzené príležitosti zúčastniť sa predškolského vzdelávania.

ETP má dlhoročné skúsenosti s realizáciou vzdelávacích programov v prostredí MRK, medzi inými aj s predškolskou prípravou zameranou donedávna primárne na deti jeden rok pred začiatkom povinnej školskej dochádzky realizovanou v prostredí KC.[1]

V lokalitách, kde ETP pôsobí, začínajú deti z MRK povinnú školskú dochádzku spravidla bez predchádzajúcej predškolskej prípravy (výnimkou sú deti navštevujúce predškolské kluby KC). Do prvého, prípadne nultého ročníka, nastupujú deti z MRK väčšinou s nerozvinutými kognitívnymi zručnosťami, ktoré sú nevyhnutné pre osvojenie čítania a písania bežnými pedagogickými postupmi.

Podľa ETP, aj napriek snahe pracovníkov KC, učiteľov a ostatných odborných pracovníkov školstva podávajú deti z MRK, (a to aj tie, ktoré navštevovali jednoročnú predškolskú prípravu 2-3 hodiny denne v KC) nižší školský výkon ako ich rovesníci z majority.

Vzhľadom na limity fungovania predškolskej výchovy v KC – najmä dobrovoľnú a niekedy nepravidelnú účasť detí, účasť zväčša iba rok pred nástupom do školy – malo ETP Slovensko potrebu nájsť program, ktorý by mohol deti z MRK na vzdelávanie v základných školách pripraviť efektívnejšie, resp. by pomohol zlepšiť ich školské vzdelávacie výsledky a to ideálne priamo v prostredí formálneho vzdelávacieho systému.

Po konzultácii s odborníkmi z oblasti psychológie a špeciálnej pedagogiky bola za potenciálne vhodnú označená metóda FIE zameraná na rozvoj kognitívneho a emočného potenciálu detí a dospelých. Metóda vychádza z princípov vývinovej psychológie a špeciálnej pedagogiky a mnohými štúdiami[2] preukázala svoju účinnosť pri práci s deťmi a dospelými, u ktorých bola z rôznorodých príčin zastavená alebo spomalená prirodzená schopnosť učiť sa a využívať naučené poznatky v bežnom živote.

Feuersteinova metóda inštrumentálneho obohacovania

Základné princípy a história

Metóda FIE je program pre rozvoj schopnosti „myslieť a učiť sa“. Pôvodne bola určená na prácu s deťmi[3] zo sociálne znevýhodneného prostredia, ale v priebehu ďalších desaťročí sa jej uplatnenie rozšírilo aj na deti so špecifickými poruchami učenia, osoby s Downovým syndrómom, klientov po úrazoch mozgu, ale aj na deti nadané[4].

1 Ďalšie vzdelávacie programy realizované v KC: zdravotná osveta, mladé mamičky, tréningy osobnostného rozvoja, finančná gramotnosť, jazykové kurzy, doučovanie, nízkoprahové aktivity, počítačové a čitateľské krúžky, hudobné a dramatické krúžky, športové aktivity, remeselné zručnosti.

2 Prehľad niektorých výskumov merajúcich účinnosť metódy FIE na rôzne skupiny žiakov alebo študentov po celom svete je dostupný na: http://ictaweb.org/51-2/

3 Metódou FIE sa môžu vzdelávať deti aj dospelí. Keďže predkladaná správa je hodnotením projektu, ktorý sa zameriaval na prácu s deťmi, budeme v ďalšom texte pre zjednodušenie v súvislosti s metódou FIE hovoriť už iba o tejto cieľovej skupine.

4 Malková, G. a Májová, L. (2007). Problematické aspekty evaluace Instrumentálního obohacovaní Ravena Feuersteina. Pedagogika, roč. LVII. Dostupné na: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2014/01/P_2007_3_03_Problematick%C3%A9_227_237.pdf

Metóda je postavená na presvedčení, že intelekt nie je daná a nemenná veličina. Naopak, je to schopnosť prispôsobovať sa novým situáciám, ktorú podľa zistení profesora Feuersteina možno rozvíjať, a to bez ohľadu na vek, znevýhodnenie alebo socio-ekonomické pozadie (teória štrukturálnej kognitívnej modifikovateľnosti alebo theory of structural cognitive modifiability). Metóda vznikla v roku 1975, okrem iného, aj ako reakcia na kritiku tradičných foriem chápania a merania inteligencie. Kým v tradičnom ponímaní inteligenčné testy merajú inteligencie ako relatívne stabilnú entitu, kritici tvrdili, že v skutočnosti inteligenčné testy merajú iba aktuálny intelektový výkon (nie schopnosť učiť sa), a teda nedokážu predpovedať úspešnosť v živote.[5]

Autorom metódy je profesor Reuven Feuerstein (učiteľ a psychológ), rodák z Rumunska, ktorý emigroval do Palestíny, kde začal pracovať s deťmi a dospievajúcimi z utečeneckých táborov z rôznych kútov sveta. Išlo o deti z rôznych kultúr, mnohé z nich stratili svoje domovy a rodiny, a často krát nikdy nenavštevovali žiadnu školu. Na základe školských neúspechov a nízkych skóre v inteligenčných testov boli považované za mentálne zaostalé.[6]

Profesor Feuerstein začal pátrať po príčinách školského neúspechu a prišiel na to, že tieto deti nie sú neúspešné preto, že nie sú dostatočne inteligentné, ale preto, že ich poznávacie funkcie neboli dostatočne rozvinuté. Tieto zistenia ho priviedli k potrebe skúmať, čo sú to kognitívne schopnosti a ako ich možno rozvíjať.[7]

Program bol preložený do 18 jazykov a pracuje sa s ním vo viac ako 70 krajinách. V susednej Českej republike patrí FIE medzi najrozšírenejšie programy pre rozvoj schopnosti myslieť a učiť sa, pričom od r. 2001 je možné v autorizovaných výcvikových centrách v Prahe absolvovať akreditovaný výcvik pre prácu s touto metódou.[8]

Na Slovensku je FIE zatiaľ stále relatívne neznámym stimulačným programom.[9]

Sprostredkované učenie

FIE je založené na tzv. sprostredkovanom učení (mediácia alebo mediated learning experience), ktoré je podľa profesora Feuersteina zodpovedné za našu mieru adaptibility, ktorú nazývame inteligenciou.

Sprostredkované učenie (mediácia) predstavuje interakciu dieťaťa s iným človekom (mediátorom), ktorý mu interpretuje svet. Mediátor sa stavia medzi prostredie a človeka (medzi podnet a prijímajúci organizmus), vďaka čomu daný jedinec dokáže podnet, ktorému bol vystavený, spracovať tak, že dochádza k rozvoju kognitívnych schopností. Mediáca je teda zdrojom pre zmenu v poznaní a v poznávacích schopnostiach.

---

5 Pokorná, V. Intervenční program instrumentálniho obohacení Reuvena Feuersteina. Kvalita v praxi. Dostupné na: http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/000111.pdf

6 Pokorná, V. (2003). Metoda upevňování a rozvoje poznávacích funkcí Reuvena Feuersteina. Pedagogické rozhľady. Roč. 12, č. 4, s. 9-12. Dostupné na: http://www.rozhlady.pedagog.sk/cisla/pr4-2003.pdf

7 Pokorná, V. Intervenční program instrumentálniho obohacení Reuvena Feuersteina. Kvalita v praxi. Dostupné na: http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/000111.pdf

8 Pokorná, V. (2014). Programy rozvoje osobnosti. FIE. Učíme se učit se. Dostupné na: http://www.ucime-se-ucit.cz/o-metode/

9 Základné informácie o metóde a prístupe prof. Feuersteina sú súčasťou kurikula príslušných odborov na vysokých školách (psychológia, pedagogika, špeciálna pedagogika). Formálne však s metódou FIE nepracuje žiadna škola ani iné vzdelávacie inštitúcie. Na Slovensku, na rozdiel od Českej republiky, neexistuje autorizované výcvikové centrum pre prácu s touto metódou.

Podnet – mediátor – dieťa – mediátor – odpoveď

(P) – (M) – (D) – (M) – (O)

Mediátor mediuje podnet (rámcuje a filtruje ho)
a zároveň mediuje aj reakciu dieťaťa na podnet, čím reguluje správanie dieťaťa.

Profesor Feuerstein tvrdí, že učenie sa bez mediácie má na dieťa nepatrný vplyv, pretože jeho poznanie sa nerozvíja primerane podnetu, ktorý dostalo. Naopak, čím lepšie (kvalitatívne i kvantitatívne) je sprostredkované učenie, tým efektívnejšie je dieťa schopné podnet spracovať, učiť sa z neho, a meniť tak svoju úroveň poznania. Kvalita mediácie podmieňuje to, či podnety, ktoré prijímame, spracúvame zmysluplným spôsobom.[10]

Na to, aby bola mediácia efektívna, je potrebné naplniť tri základné podmienky:

- mediácia musí byť cielená, t.j., že mediátor si musí premyslieť, naplánovať a zorganizovať jej intenzitu, frekvenciu a formu;
- súčasťou mediácie musí byť premosťovanie tak, aby bolo dieťa schopné získaný poznatok prepájať v súvislostiach, klasifikovať, kategorizovať, pomenúvať podobnosti a rozdielnosti;
- mediácia musí u dieťaťa vyvolávať emocionálne a postojové správanie, t.j., že zatiaľ čo pri premosťovaní si dieťa odpovedá na otázky typu: kam sa mám pozrieť, čo vidím, koľko času mám investovať do riešenia istej úlohy, ako usporiadať svoje kroky; v tomto bode si dieťa odpovedá na otázky: prečo a na čo sa niečo deje.[11]

Mediácia by sa mala odohrávať v prostredí, ktoré umožňuje kognitívny rast. Takéto prostredie by malo obsahovať štyri rysy:

- otvorenosť k príležitostiam a k úspechu (všimnúť si odpoveď každého dieťaťa a poskytnúť mu spätnú väzbu, oceniť každú snahu);
- podmienky pozitívneho stresu (vtiahnuť dieťa do diania, motivovať, podporovať, prinášať podnety, ktoré dieťa chce riešiť);
- primeranosť úloh – tieto by nemali byť ani priveľmi ľahké, ani ťažké;
- individuálny prístup a sprostredkovanie - každé dieťa je individualita so svojimi špecifikami, ktoré je nutné rešpektovať.[12]

10 Feuerstein, R. (2003). The Theory of Structural Cognitive Modifiability and Mediated Learning Experience. In: R. Feuerstein, (Eds). Feurestein´s Theory and Applied Systems: A Reader. Jerusalem: ICELP Press, pp. (17-49).

11 Pokorná, V. Intervenční program instrumentálniho obohacení Reuvena Feuersteina. Kvalita v praxi. Dostupné na: http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/000111.pdf

12 Feuerstein, R. (2014). Vytváření a zvyšování kognitivní modifikovatelnosti - Feuersteinův program instrumentálního obohacení. Praha: Karolinium. Dostupné na: http://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=233276

Inštrumenty a dynamické hodnotenie

Prívlastok „inštrumentálne" dostal tento stimulačný program preto, lebo pozostáva zo súboru pracovných zošitov – inštrumentov.1[13] Tie sú rozdelené do dvoch úrovní:

- **FIE Basic** – určená pre mladšie deti do 9 rokov,
- **FIE Standard** – určená starším deťom, stredoškolákom a dospelým.[14]

FIE Basic pozostáva zo súboru hravých učiacich aktivít, ktoré pomáhajú rozvíjať základné koncepty a zručnosti mladších detí. Inštrumenty obsahujú najčastejšie úlohy typu ceruzka - papier a sú v jednotlivých pracovných zošitoch zoradené vzostupne podľa stupňa zložitosti od jednoduchých po zložitejšie. Každý inštrument je zameraný na inú kognitívnu oblasť a zároveň umožňuje rozvíjať aj ďalšie predpoklady pre myslenie a učenie.[15] Prostredníctvom série postupne náročnejších a komplexnejších úloh, sa žiaci učia porovnávať, orientovať v priestore, analyzovať geometrické tvary, získavajú matematické zručnosti a učia sa empatii. To všetko s pomocou mediátora/ky, ktorý sprevádza žiaka/čku procesom učenia tak, aby rozvíjal stratégie potrebné pre riešenie problémov a analytické myslenie.

Podľa Feuersteinovej metódy, je pri vytváraní poznania proces poznania dôležitejší ako samotný obsah. Teda dôležitejšie ako to, čo sa deti učia (obsah), je to, ako sa to učia (proces). Jednotlivé inštrumenty preto sami o sebe nie sú nositeľmi poznatkov, ale slúžia iba ako nástroje v procese poznávania na rozvoj konkrétnych kognitívnych funkcií (napr. priestorová orientácia, porovnávanie, vizuálna pamäť, atď.).[16]

Práci s inštrumentami predchádza dynamické hodnotenie (Learning Propensity Assessment Device - LPAD), cieľom ktorého je identifikovať mieru poznávacej flexibility a modifikovateľnosti u jednotlivca.[17]

Dynamické hodnotenie pozostáva zo série úloh a zahŕňa aktívnu interakciu medzi hodnotiteľom a klientom. Trvá zväčša od 9 do 15 hodín a v súlade s individuálnymi potrebami ho možno realizovať počas niekoľkých dní, ale aj týždňov.

Na rozdiel od štandardných inteligenčných testov, hodnotiteľ nemeria výkonnosť jednotlivca v danom momente a neporovnáva jeho výkon s vekovou normou. Naopak, sústredí sa na zmeny vo výkone jednotlivca, aby zistil, do akej miery je schopný učiť sa a prispôsobiť sa, a aby bol schopný pomenovať oblasti poznania, na ktorých treba pracovať, aby jedinec dosiahol svoj potenciál.[18]

---

13 Zoznam inštrumentov: Od časti k celku, Usporiadanie bodov, Trojkanálové učenie sa pozornosti, Orientácia v priestore, Emócie, Od empatie k akcii, Absurdity, Absurdity 2, Kladenie otázok pre čítanie s porozumením, Predchádzanie násiliu, Spoznaj a identifikuj.

14 Feuerstein Institute (2014). IE: Instrumental Enrichment. Dostupné na: http://www.icelp.info/feuerstein-method/the-feuerstein-tools.aspx

15 Pokorná, V. Intervenční program instrumentálniho obohacení Reuvena Feuersteina. Kvalita v praxi. Dostupné na: http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/000111.pdf

16 Malková, G. a Májová, L. (2007). Problematické aspekty evaluace Instrumentálního obohacovaní Ravena Feuersteina. Pedagogika, roč. LVII. Dostupné na: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2014/01/P_2007_3_03_Problematick%C3%A9_227_237.pdf

17 Feuerstein, R. (2003). The Theory of Structural Cognitive Modifiability and Mediated Learning Experience. In: R. Feuerstein, (Eds). Feurestein´s Theory and Applied Systems: A Reader. Jerusalem: ICELP Press, pp. (17-49).

18 Feuerstein Institute (2014). LPAD: Learning Propensity Assessment Device. Dostupné na: http://www.icelp.info/the-method/the-feuerstein-tools/lpad.aspx

Hodnotenie pozostáva z troch krokov:

- úvodné hodnotenie kognitívnych funkcií a zručností (pred-mediačné hodnotenie),
- štrukturovaná mediácia vykonaná za účelom modifikácie kognitívnych zručností, počas ktorej mediátor v súlade s princípmi sprostredkovaného učenia prezentuje deťom stratégie a princípy dôležité pre vyriešenie zadaných úloh – vysvetľuje ako danú úlohu vyriešiť (mediačné štádium),
- následné hodnotenie s cieľom určiť kognitívny posun dosiahnutý vďaka mediácií (po-mediačné hodnotenie).

LPAD hodnotenie sa od konvenčných testov odlišuje v štyroch aspektoch:

- Testovací materiál – používajú sa síce štandardizované psychologické inteligenčné testy, ale iným spôsobom. Skúšajúci sa sústredí na pozorovanie a hodnotenie zmeny, čo si vyžaduje odlišný prístup ako pri štandardnom testovaní. Zároveň sa tiež vyberajú úlohy, pri ktorých je možné sledovať, či dochádza k zmene v kognícii.
- Situácia, v ktorej sa testy predkladajú – postup pri testovaní nie je štandardizovaný, nepostupuje sa podľa vopred daných pravidiel. Spôsob akým bude dieťa hodnotené, závisí od prístupu skúšajúceho, ktorý ho volí na základe individuálnych potrieb dieťaťa.
- Nesleduje sa výkon, ale proces zmeny – cieľom hodnotenia nie je stanovenie diagnózy, ale určenie, čo a akým spôsobom treba rozvíjať v želanom procese zmeny.
- Interpretácia výsledkov – dochádza k interpretácii procesu, nie výstupov. Napr. sa analyzuje chybná odpoveď dieťaťa; proces, ktorým dieťa prešlo od chybnej ku správnej odpovedi; oblasti, v ktorých bolo dieťa úspešné. Výsledkom interpretácie je stanovenie individuálneho profilu možných zmien (modifikovateľnosti).[19]

Ciele a aktivity projektu

ETP Slovensko odštartovalo využívanie metódy FIE v septembri 2013 na 2 ZŠ a v 10 KC.

Hlavná časť aktivít (LPAD testovanie žiakov/čok, školenie FIE Basic pre učiteľov/ky ZŠ, výchovno-vzdelávacích pracovníkov/čok KC a supervízia lektorov/iek FIE Basic) bola financovaná z prostriedkov projektu „Učme sa učiť sa“, ktorý v rámci programu Aktívne občianstvo a inklúzia (z prostriedkov EEA Grants) podporila Nadácia pre deti Slovenska sumou 29 010 EUR.[20] Potrebné dodatočné financovanie (konkrétna práca so žiakmi/čkami v dvoch ZŠ, deťmi v 10 KC, manažment, riadenie, administratívne činnosti, prezentácie výsledkov a evaluácia projektu), zabezpečilo ETP z projektu „Komunita na ceste k prosperite“ financovaného z prostriedkov Programu švajčiarsko-slovenskej spolupráce, a od ďalších sponzorov: Friedrich Ebert Stiftung, Veľvyslanectvo Holandského kráľovstva na Slovensku.

19 Pokorná, V. Intervenční program instrumentálniho obohacení Reuvena Feuersteina. Kvalita v praxi. Dostupné na: http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/000111.pdf

20 Pôvodný projektový zámer zahŕňal väčší počet projektových aktivít a bol rozpočtovaný na vyššiu sumu (cca 150 000 EUR).

V projektovej žiadosti projektu „Učme sa učiť sa“ boli formulované ciele zodpovedajúce širším cieľom celej iniciatívy ETP. Primárnou cieľovou skupinou projektu boli deti pochádzajúce z MRK. Išlo o žiakov/čky 0. a 1. ročníkov Základnej školy Veľká Ida a Základnej školy Košice - Šaca (spolu 21 žiakov/čok) a 54 prevažne predškolákov[21] navštevujúcich desať KC v Košickom a Prešovskom kraji, ktorých zriaďovateľom/prevádzkovateľom je ETP. Cieľom projektu bolo prostredníctvom aplikácie metódy FIE:

- zlepšiť študijné výsledky žiakov/čok z marginalizovaných rómskych komunít metódou FIE,
- zvýšiť úroveň pripravenosti detí predškolského veku z MRK navštevujúcich predškolské kluby KC na primárne vzdelávanie v ZŠ,
- prakticky overiť jej efektívnosť v prostredí formálneho (ZŠ) a neformálneho (KC) vzdelávania detí z MRK.

Projekt zahŕňal nasledujúce aktivity:

- vyškolenie pedagógov, pracovníkov KC, psychologičiek, liečebnej pedagogičky a projektového manažmentu v metóde FIE Basic,
- aplikáciu metódy FIE Basic na dvoch ZŠ a v desiatich KC,
- testovanie detí na začiatku a konci školského roka,
- riadenie projektu.

Hlavní aktéri

ETP realizovalo projekt v spolupráci s tromi partnermi: Feuersteinovým inštitútom (FI) v Jeruzaleme, Izraeli, Súkromným centrom špeciálno-pedagogického poradenstva Komenského 3 Košice (SCŠPP) a liečebnou pedagogičkou Máriou Heveriovou. Deti zapojené do projektu pochádzali buď z obce Veľká Ida alebo zo Šace (mestská časť Košíc) alebo z ďalších obcí, v ktorých ETP prevádzkuje KC (Rudňany, Veľká Ida, Stará Ľubovňa, Rankovce, Moldava nad Bodvou, Krompachy, Spišské Podhradie, Ostrovany, Sabinov a Košice-Šaca), kde navštevovali ZŠ alebo KC alebo oboje.

ETP Slovensko

ETP je občianske združenie, ktoré od roku 2001 prostredníctvom siete KC poskytuje, (najmä) v prostredí MRK, služby sociálne odkázaným ľuďom všetkých vekových kategórií uplatňujúc princíp komplexného prístupu (vzdelávacie aktivity, aktivity zamerané na zlepšenie podmienok bývania, zdravotné, sociálne, pracovné, finančné a právne poradenstvo). KC sú prevádzkované v spolupráci so samosprávou a cieľom ich fungovania je najmä pomocou inovatívnych prístupov a metód eliminovať medzigeneračnú reprodukciu chudoby. V rámci činnosti v KC sa realizujú viaceré vzdelávacie, kultúrne, športové, mimoškolské aktivity, mentorský program, v dvoch z KC boli zriadené

21 Z 54 detí navštevujúcich KC v čase intervencie nasledujúci školský rok 41 detí nastúpilo do 0. alebo 1. ročníka, 4 deti nastúpili do materskej školy a 9 detí pokračovalo v predškolskej príprave v KC.

remeselné dielne. ETP dlhodobo poskytuje neziskové mikropôžičky a za aktívnej finančnej a pracovnej účasti budúcich majiteľov podporuje svojpomocnú legálnu výstavbu nových domčekov.[22] Pri realizácii svojich aktivít spolupracuje s miestnymi samosprávami, úradmi práce, školami, inými organizáciami verejnej správy a neziskového sektora. Za svoju činnosť bola organizácia nominovaná na Cenu nadácie Orange v kategórii Sociálna inklúzia (2012), získala Cenu Gypsy Spirit (2009) za aktívnu snahu zlepšiť situáciu Rómov/iek na Slovensku, Cenu Nadácie ERSTE za sociálnu integráciu (2011) a zlatú Cenu občianskej spoločnosti za integráciu Rómov, ktorú udeľuje Európsky hospodársky a sociálny výbor (2014).

ETP bolo zodpovedné za obsahové, administratívne a finančné riadenie projektu. Zabezpečovalo spoluprácu medzi partnermi projektu, organizovalo školiace aktivity, monitorovalo implementáciu a komunikovalo výstupy projektu širšej verejnosti.[23]

Medzinárodný inštitút pre podporu študijného potenciálu (Feuersteinov inštitút)

Feuersteinov inštitút (FI) je vzdelávacím, liečebným a výskumným centrom, ktoré sa prostredníctvom využitia metódy FIE snaží pomôcť ľuďom prekročiť prejavené hranice svojho potenciálu. Zakladateľom inštitútu je profesor Reuven Feuerstein.[24]

Úlohou lektorov z Feuersteinovho inštitútu bolo vyškoliť výchovno-vzdelávacích pracovníkov a pedagógov zapojených do projektu, uskutočniť dynamické hodnotenie žiakov/čok zapojených do hlavnej časti projektu na dvoch ZŠ, odborne supervizovať implementáciu metódy FIE a v závere projektu štatisticky spracovať výsledky štandardizovaných psychometrických testov a LPAD.

Súkromné centrum špeciálno-pedagogického poradenstva Komenského 3 Košice

SCŠPP je súkromné školské zariadenie, zaradené ministerstvom školstva do siete škôl a školských zariadení. Centrum je zamerané na rozvoj kognitívneho potenciálu detí s ťažkosťami v učení.

Spolupracuje s materskými školami, základnými školami, rodičmi a poskytuje vzdelávacie semináre pedagogickým a odborným zamestnancom.

Tím zamestnancov centra tvoria detské psychologičky, logopedička a špeciálna pedagogička, všetky majú skúsenosti s diagnostickou, poradenskou a terapeutickou prácou so zdravou detskou populáciou ako aj populáciou s narušeným vývinom. V rámci svojho profesionálneho vývinu pracovali v štátnych školách, štátnych poradenských zariadeniach a v súčasnosti v súkromnom školskom zariadení. Zamestnanci centra disponujú odbornými poznatkami potrebnými pre prácu s deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia. Centrum úzko spolupracuje s ambulanciou liečebnej pedagogiky Mgr. Márie Heveriovej, orientovanou okrem iného aj na terapiu podľa Márie Montessori a Feuersteinovho inštrumentálneho obohacovania.

Dve tretiny klientov centra predstavujú jednotlivci z Košíc (deti so zdravotným znevýhodnením a oslabením), zvyšok klientov tvoria deti z piatich ZŠ mimo Košíc, z ktorých väčšina pochádza MRK.

22 Viac ako 600 rodín zo stredného a východného Slovenska si vďaka Sporiacemu a Mikropôžičkovému programu ETP opravilo alebo postavilo nové bývanie, a tak vytvorili lepšie podmienky pre vzdelávanie svojich detí.

23 Mediálne výstupy: Macko, B. (2013). Na východe skúšajú metódu, ktorá pomohla deťom v Izraeli. Pravda (Online), 27. október 2013. Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/297424-v-skole-skusaju-metodu-ktora-pomohla-detom-v-izraeli/, Haas, R. (2013). Správy RTVS 19:00, 18. novembra 2013, 39. min, 16 sek., RTVS. Dostupné na: http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/7600/26972, Haas, R. (2014). Správy RTVS 19:00, 20. apríla 2014, 26. min. 41 sek., RTVS. Dostupné na: http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/7600/36880, Haas, R. (2014). Správy RTVS 19:00, 3. decembra 2014, 25. min. 52. sek., RTVS. Dostupné na: http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/1/53878

24 Feuerstein Institute (2014). Who We Are. Dostupné na: http://www.icelp.info/about.aspx

ZŠ Veľká Ida a ZŠ Šaca ani deti navštevujúce tieto školy nie sú klientmi centra.

Psychologičky z SCŠPP boli zodpovedné za úvodné a záverečné testovanie žiakov/čok štandardnými psychometrickými testami a podporne za priebežný monitoring implementácie FIE v triedach na ZŠ a v KC.

Liečebný pedagóg

Mgr. Mária Heveriová ukončila v roku 1998 odbor liečebná pedagogika na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Po skončení vysokej školy pracovala ako vychovávateľka v Detskom domove v Košickej Novej Vsi a neskôr ako liečebná pedagogička v Detskom centre Detskej fakultnej nemocnice Košice. Od roku 2008 vedie ambulanciu liečebnej pedagogiky, v ktorej sa zameriava na stimulačné a akceleračné programy v práci s deťmi s vývinovými deficitmi do šiestich rokov veku. Absolvovala dva kurzy Montessori pedagogiky (Praha, Košice) a štyri kurzy FIE Basic a FIE Standard (Praha a Herľany).

Mária Heveriová bola v projekte zodpovedná za vedenie poobedňajšieho klubu FIE na ZŠ Veľká Ida. Vzhľadom na jej doterajšie skúsenosti a vzdelanie v metóde FIE ju ETP považovalo za neformálneho slovenského odborného garanta projektu.

ZŠ Veľká Ida a ZŠ Šaca

Obe ZŠ navštevuje približne 600 žiakov/čok, Rómovia, ako aj žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP). Žiaci/žiačky z MRK sú početnejšie zastúpení na ZŠ Veľká Ida (74% Rómov na ZŠ Veľká Ida oproti 40% na ZŠ Šaca, 63% žiakov/čok zo SZP oproti 22% žiakov/čok zo SZP na ZŠ Šaca). Obe školy majú zriadené nulté ročníky, ako aj špeciálne triedy a na každej z nich pôsobia dvaja rómski pedagógovia (jeden rómsky učiteľ a jeden rómsky asistent na ZŠ vo Veľkej Ide a dvaja rómski asistenti učiteľa na ZŠ Šaca).

Veľká Ida je obec s 3430 obyvateľmi vzdialená asi 20 km od mesta Košice. Rómovia tvoria 43% obyvateľov obce, väčšina z nich žije na okraji obce v časti Starý Tábor. Dve tretiny Rómov bývajú v obydliach, ktoré nie sú pripojené na vodu, elektrinu a kanalizáciu. V obci je jedna materská škola s kapacitou 50 detí. Do materskej školy sú prednostne zapisované ne-rómske deti, deti v predškolskom veku, deti, ktorých súrodenec už materskú školu navštevuje a deti zamestnaných

Do materskej školy sú prednostne zapisované ne-rómske deti, deti v predškolskom veku, deti, ktorých súrodenec už materskú školu navštevuje a deti zamestnaných matiek. Žiadne z rómskych detí materskú školu nenavštevuje. ETP prevádzkuje v obci KC od roku 2012.

Šaca je jednou z 22 mestských častí mesta Košice. Žije v nej 5455 obyvateľov, z ktorých 21% tvoria Rómovia. Rómovia žijú v šiestich obecných bytových domoch koncentrovaných na jednom sídlisku v centre Šace. Byty sú napojené na elektrinu a vodu, v ich blízkosti sú obchody, pošta, základná škola. Ich umiestnenie nie je natoľko segregované, ako umiestnenie MRK vo Veľkej Ide. Aj v tejto lokalite je však zaškolenosť rómskych detí v materských školách nízka. Vďaka jednému z projektov zameraných na predškolskú výchovu realizovaným ETP sa v šk. roku 2013/14 podarilo do miestnej materskej školy zapísať sedem rómskych detí. ETP prevádzkuje v Šaci KC od roku 2011. [25]

25 ETP Slovensko. Roma Inclusion Education Data. Analysis of Situation in 7 Localities. Nepublikovaný materiál.

Životná a sociálna úroveň v mestskej časti Košice-Šaca je výrazne vyššia ako vo Veľkej Ide, čo sa prejavuje aj v menších rozdieloch vo vzdelávacích výsledkov detí z MRK oproti deťom z majoritnej populácie.

Komunitné centrá ETP

Model aktivít je v každom KC rovnaký. Za realizáciu povinných[26] a nepovinných[27] vzdelávacích aktivít sú zodpovední pracovníci KC, ktorí sú zamestnancami ETP. Povinné vzdelávacie aktivity[28], medzi ktoré patrí aj predškolská príprava, majú svojich supervízorov a sú realizované podľa spracovaných metodických materiálov. Predškolská príprava je určená deťom vo veku 3-6 rokov, pričom donedávna bola primárne zameraná na deti rok pred nástupom na ZŠ. Je dostupná 4 dni v týždni, v rozsahu 2-3 hodiny denne, od šk. roku 2014/2015 4 hodiny denne pre dve skupiny detí 3-4 ročné a 5-6 ročné.[29]

Tútori majú na starosti mimoškolské aktivity.[30] Na individuálnu prácu s deťmi je určený Mentorský program, v rámci ktorého sa každý mentor pravidelne a dlhodobo venuje individuálne dvom deťom vo veku od 10 rokov. Spoločne pracujú na dosiahnutí vzdelávacieho cieľa, ktorý si stanovia.[31]

Ciele a metodika hodnotenia[32]

Cieľom hodnotenia intervencie bolo:

- popísať intervenčnú logiku a realizáciu intervencie v ZŠ a KC,
- validovať zistenia z úvodných a záverečných psychologických meraní u účastníkov intervencie a kontrolnej skupiny na ZŠ;
- zhodnotiť účinnosti intervencie na základe zistení psychologických meraní (kvantitatívne hodnotenie) a spätnej väzby na ZŠ (kvalitatívne hodnotenie) a na základe spätnej väzby v KC (kvalitatívne hodnotenie);
- zhodnotiť možnosti rozšírenia a systematizácie intervencie modelovanej podľa pilotného projektu;
- formulovať podmienky pre uskutočnenie rigorózneho porovnávacieho hodnotenia intervencie v rámci Slovenskej republiky.

26 Predškolská príprava, finančné vzdelávanie, Nové horizonty a zdravotná osveta.

27 Vo veľkom rozsahu ide o nízko-prahové aktivity určené všetkým deťom, ktoré v daný moment do KC prídu, bez ohľadu na počet prítomných účastníkov.

28 Všetky aktivity KC sú založené na princípoch dobrovoľnosti. Výrazom "povinné aktivity" sa označujú činnosti zaradené do programu každého z KC prevádzkovaných ETP, ktoré sú jasne štruktúrované, majú svoje metodiky, deti sa na tieto aktivity zapisujú a vyžaduje sa od nich pravidelná účasť.

29 Mačáková, S., Pollák M. a kol. (2008). Komunitné centrá - Oáza pre ľudí zo znevýhodnených komunít Košice: ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj. Dostupné na: http://www.etp.sk/data/resources/File/kom_pra.pdf

30 Remeselné dielne, tvorivé ruky, hudobné, dramatické krúžky a podobne, podľa záujmu detí.

31 Ideálny počet mentorov pri jednom KC by mal byť 5.

32 Ciele a metodika hodnotenia boli nastavené v súlade s časovými a finančnými možnosťami. Realizácia hodnotenia nebola súčasťou projektu „Učme sa učiť sa". ETP Slovensko muselo na túto aktivitu zaobstarať dodatočné finančné prostriedky, čo sa podarilo až takmer na konci projektu. Vypracovanie hodnotenia podporila nadácia Friedrich Ebert Stiftung sumou 5000 EUR.

Hodnotenie vychádzalo zo štúdia projektovej dokumentácie, z pološtrukturovaných rozhovorov so zapojenými aktérmi a na základe pozorovania psychologického testovania a aplikácie FIE v praxi. Zoznam konzultovaných dokumentov a respondentov je dostupný v prílohe 1.

Prvé pozorovanie evaluačným tímom sa uskutočnilo v prvom polroku škol. roka 2013/14 (6. novembra 2013) v oboch ZŠ. Ostatné pozorovania a rozhovory boli zrealizované na konci druhého polroka počas dvoch dvojdňových návštev (14. - 15. mája 2014 a 12. - 13. júna 2014) ZŠ a ETP. Druhej návštevy sa zúčastnila PhDr. Magdaléna Špotáková, CSc., detská psychologička, ktorá vedie Detské centrum Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie. Počas návštevy pozorovala realizáciu záverečného psychologického testovania detí zapojených do projektu.

Používanie FIE na ZŠ

Intervenčná logika

Zámerom hodnotenej časti projektu bolo aplikovať metódu FIE u detí z MRK na dvoch ZŠ, dosiahnuť tým trvalé zlepšenie schopnosti učiť sa, zlepšiť študijné výsledky žiakov/čiek a odstrániť/eliminovať rozdiely v školských výsledkoch oproti deťom z majoritných rodín.[33]

Pre aplikáciu metódy bolo potrebné najprv vybrať pedagógov v dvoch zapojených ZŠ a vyškoliť ich na metódu FIE za prítomnosti lektorky z FI.

V rámci realizácie intervencie bola poskytnutá dodatočná supervízia zo strany psychologičky Mgr. Simony Šimkovej z SCŠPP a pracovníčok FI.

Výsledok v podobe zlepšenia schopností myslieť a učiť sa u detí mal byť zachytený s využitím tzv. dynamického testovania FI a zároveň aj psychometrickými testami zodpovedajúcimi niektorým bežným nástrojom psychologického testovania inteligencie detí psychológmi.
Žiaci/čky na ZŠ boli rozdelení do troch skupín s nasledujúcimi charakteristikami:

a) 21 žiakov/čok zapojených do intenzívneho programu FIE realizovaného každodenne v popoludňajších hodinách na ZŠ Veľká Ida a ZŠ Šaca v rozsahu troch hodín a čiastočne v rámci dopoludňajšieho vyučovania na ZŠ, ktoré viedli pedagógovia vyškolení v metóde FIE a vo vyučovaní v istej miere používali princípy FIE (intervenčná skupina),

b) 18 žiakov/čok pochádzajúcich z tých istých MRK, ktorí neboli súčasťou intenzívneho programu FIE, ale na dopoludňajšom vyučovaní ich viedli pedagógovia vyškolení v metóde FIE a vo vyučovaní v istej miere používali princípy FIE (porovnávacia skupina 1),

c) 18 žiakov/čok pochádzajúcich z tých istých MRK, ktorí metódou FIE neboli vyučovaní vôbec – neboli súčasťou intenzívneho programu FIE, a zároveň ani neprišli do kontaktu s vyškolenými pedagógmi (porovnávacia skupina 2).

Psychologičky z Centra SCŠPP zabezpečili testovanie detí zo všetkých troch skupín štandardnými psychometrickými inteligenčnými testami pred začiatkom intervencie a na konci realizácie projektu, aby na základe výsledkov testovaní pred intervenciou a po intervencii bolo možné kvantifikovať a porovnať zmeny u žiakov/čok intervenčnej a kontrolných skupín z tých istých MRK.

33 Takáto interpretácia intervenčnej logiky projektu vychádza z rekonštrukcie evaluátormi na základe rozhovorov s realizátormi z ETP, supervízorkou z FI a čiastočne z informácií v projekte „Učme sa učiť sa".

Výber škôl a žiakov/čok

ZŠ boli do projektu z praktických dôvodov vyberané tak, aby sa nachádzali v geografickej blízkosti sídla ETP (Košice), a zároveň neboli príliš vzdialené jedna od druhej. Ďalšou podmienkou bolo, aby sa vo vybraných lokalitách nachádzalo komunitné centrum prevádzkované ETP.

S ponukou realizovať 3-hodinové poobedňajšie vyučovanie pre 10-člennú skupinu detí 0. a 1. ročníkov z MRK prostredníctvom metódy FIE boli oslovení riaditelia ZŠ. Po vyjadrení súhlasného stanoviska mali za úlohu vybrať dvoch pedagógov, ktorí budú v metóde FIE vyškolení. Špeciálnych pedagógov, ktorí budú program FIE na daných školách viesť vybralo ETP podľa odporúčania SCŠPP. Prostredníctvom verejného losovania, uskutočneného SCŠPP v spolupráci s projektovým manažérom ETP, bolo náhodne vybraných 30 žiakov/čok (15 na ZŠ Veľká Ida a 15 na ZŠ Šaca), ktorí mali tvoriť intervenčnú skupinu zapojenú do každodenného poobedňajšieho klubu FIE.[34] Na ZŠ Veľká Ida sa losovalo spomedzi 57 žiakov/čok 0. ročníkov (tri triedy), na ZŠ Šaca sa účastníci programu vyberali spomedzi 90 žiakov/čok 0. a 1. ročníka (štyri triedy). Náhodnosť výberu v intervenčnej skupine vo Veľkej Ide však bola následne zásadne narušená skutočnosťou, že deti, ktoré sa nedostavili na úvodné dynamické testovanie a teda nemohli byť zaradené do programu, boli nahradené 3 deťmi, ktoré v minulosti už navštevovali KC.

Pracovníci ETP oslovili rodičov vybraných žiakov/čok, aby udelili písomný súhlas na ich otestovanie a zaradenie do programu. Na začiatku škol. roka 2013/14 mala intervenčná skupina spolu 21 žiakov/čok (11 na ZŠ Veľká Ida a 10 na ZŠ Šaca).

	1.skupina (intervenčná)	*2.skupina (kontrolná 1)*	*3.skupina (kontrolná 2)*	*SPOLU*
ZŠ Veľká Ida	11	9	10	30
ZŠ Šaca	10	9	8	27
SPOLU	21	18	18	57

Školenie a supervízia

Školenie v metóde FIE sa uskutočnilo v dňoch 23. septembra - 4. októbra 2013 v obci Herľany v celkovom rozsahu 80 hodín. Prebiehalo pod vedením lektorky Nechamy Tzaban z Feuersteinovho inštitútu a zúčastnilo sa ho 25 účastníkov – (19 pracovníkov KC a odborného personálu ETP Slovensko, 4 učitelia a 2 špeciálni pedagógovia). Súčasťou školenia bola i praktická aplikácia metódy FIE pri vzdelávaní žiakov/čok 0. a 1. ročníka zo ZŠ Herľany (obce Rankovce), ktorí aktívne participovali na niektorých cvičeniach a úlohách.

Tréning bol zameraný na teoretické a praktické základy metodiky FIE Basic, ako aj na prácu s inštrumentmi. Ako vhodné pre prácu s cieľovou skupinou v rámci projektu boli vybrané nasledujúce inštrumenty: Od časti k celku, Usporiadanie bodov, Trojkanálové učenie sa pozornosti, Orientácia v priestore, Emócie, Od empatie k akcii a Absurdity.

34 Počet vylosovaných detí bol zámerne vyšší pre prípad neskoršej zmeny bydliska alebo iných okolností, ktoré by mohli účasti na vyučovaní zabrániť.

Účastníci vnímali školenie veľmi pozitívne a oceňovali najmä množstvo názorných príkladov práce s deťmi.

„Školenie v tejto metóde nám otvorilo oči a ponúklo iný pohľad na prácu s deťmi, iný prístup."

Učiteľka na ZŠ Veľká Ida

Na druhej strane vnímali vysokú náročnosť školenie najmä z pohľadu terminológie pre osoby bez predchádzajúceho pedagogického vzdelania.

„Terminológia je náročná. Zároveň je tento kurz pre každého človeka aj práca na sebe, musíte strašne veľa rozmýšľať, musíte chápať súvislosti."

Liečebná pedagogička ZŠ Veľká Ida

Nevýhodou školenia bolo, že bolo tlmočené konzekutívne, čo skrátilo reálny čas na polovicu pôvodne plánovanej dĺžky a tiež fakt, že lektorka školenia nebola v plnej miere oboznámená s reáliami cieľovej skupiny. Nedostatkom bola tiež skutočnosť, že tréning v danej metodike predpokladá istú základnú úroveň pedagogických a vývinovo-psychologických poznatkov, ktorú však nemali všetci účastníci školenia.

Počas implementácie projektu boli uskutočnené dve supervízie. Prvá prebehla na začiatku novembra (4. - 8. novembra 2014), druhá bola realizovaná v marci (17. - 21. marca 2014). Lektorka Nechama Tzaban osobne navštívila obe ZŠ a všetky KC zapojené do projektu. Sledovala prácu učiteľov a špeciálnych pedagógov, ako i výchovno-vzdelávacích pracovníkov a poskytla im spätnú väzbu k aplikácii metódy FIE.

Testovanie[35]

Pred začatím školského roka 2013/14 bolo 57 žiakov/čok zo všetkých troch skupín (intervenčná a dve porovnávacie) na obidvoch školách otestovaných štandardnými psychometrickými inteligenčnými testami.[36] Deti v KC boli testované batériou inteligenčných testov používanou štandardne v poradenských zariadeniach na Slovensku.

Z pôvodne vybraných testov WISC III, Stanford-Binetova inteligenčná škála IV.revízia, Ravenove Progresívne matrice - farebné, SON-R 2,5-7 boli deti testované len testami S-B IV, Ravenove Progresívne matrice - farebné, SON-R 2,5-7.

Komplexný inteligenčný test WISC III použitý nebol, keďže sa ukázalo, že pre náročnosť jeho úloh by mal nízku výpovednú hodnotu.

V období od 25. do 29. augusta 2013 bolo expertmi z Feuersteinovho inštitútu pomocou dynamického hodnotenia (LPAD) hodnotených 23 detí (12 detí zo ZŠ Veľká Ida a 11 detí zo ZŠ Šaca), ktoré mali byť súčasťou intervenčnej skupiny.

Dynamické hodnotenie jedného dieťaťa trvalo približne šesť hodín a bolo realizované v priestoroch KC. Časť detí bola hodnotená individuálne a časť detí v skupinách. Prítomní boli aj dvaja prekladate-

35 Feuerstein Institute (2014). Summary report on LPAD Assessment in Slovakia. Nepublikovaný materiál.

36 Malá skupina detí bola otestovaná v prvých týždňoch školského roka.

lia: jeden pre rómsky jazyk a jeden pre rómsky, anglický a slovenský jazyk. Komunikácia s expertmi/kami z FI prebiehala v anglickom jazyku.

Deti boli pri hodnotení rozdelené do dvoch skupín, každá skupina absolvovala jedno hodnotenie doobeda a jedno hodnotenie poobede. 11 z 23 hodnotených detí v minulosti navštevovalo KC, pre ostatné deti predstavovalo dynamické hodnotenie prvý kontakt s formálnym vzdelávacím prostredím. Na hodnotenie boli použité štandardizované testy (Ravenove progresívne farebné matrice (statická administrácia), Ravenove farebné matrice (s mediáciou), Trimodálne analógie (časti A, B), Kresba ľudskej postavy (pred a po), Komplexná figúra), Visual Transport a vybrané inštrumenty FIE Basic (Spájanie bodov, úloha Časť-celok, Príprava na písanie).

Poobedňajší klub FIE

S realizáciou poobedňajšieho klubu FIE sa na školách začalo 4. septembra 2013, od pondelka do piatku v rozsahu troch hodín po skončení bežného vyučovania. Na začiatku projektu boli do jeho realizácie na oboch školách zapojené tri osoby: dvaja učitelia a jeden liečebný/špeciálny pedagóg. Učitelia boli prítomní počas prvej hodiny klubu, ďalšie dve hodiny viedli liečebný alebo špeciálny pedagóg samostatne.

Na ZŠ Šaca došlo po troch mesiacoch k odchodu špeciálnej pedagogičky a po šiestich mesiacoch k odchodu jedného z učiteľov. Špeciálna pedagogička bola nahradená rómskym asistentom učiteľa a zároveň prišlo k navýšeniu pracovného úväzku u druhej vyučujúcej. Asistent učiteľa, ktorý neabsolvoval školenie realizované FI, bol metodicky vedený psychologičkou z SCŠPP a zároveň pravidelne absolvoval pozorovania klubu FIE na ZŠ Veľká Ida vedeného liečebnou pedagogičkou. Liečebná pedagogička pôsobiaca na ZŠ Veľká Ida musela v druhom polroku školského roka svoju prítomnosť na poobedňajšom klube z dôvodu pracovnej zaneprázdnenosti obmedziť na tri z piatich vyučovacích dní. V čase jej neprítomnosti bol klub vedený vyškolenými pedagógmi.

Žiaci/čky boli postupne počas školského roka vzdelávaní metódou FIE Basic, a to štyrmi zo siedmich inštrumentov, na aplikáciu ktorých boli pedagógovia vyškolení (Usporiadanie bodov, Orientácia v priestore, Emócie a Absurdity). Počas vyučovania dochádzalo k striedaniu inštrumentov, iných rozvojových a vzdelávacích metód a oddychových aktivít (hier). Špeciálna pedagogička vyučujúca na ZŠ Veľká Ida využívala počas prvých troch mesiacov vyučovania aj pomôcky a hračky využívané pri metóde Montessori. Súčasťou poobedňajšieho klubu bola aj hygiena a občerstvenie.

Jedna z učiteliek využívala inštrumenty na začiatku školského roka aj v doobedňajšom vyučovaní, ďalší učiteľ inštrumenty v bežnom vyučovaní nepoužíval, avšak niekedy využil prvky FIE ako prípravu na poobedňajšie vyučovanie.

V rámci monitorovania projektu bola sledovaná dochádzka detí zapojených do projektu, ako aj výsledky ich činnosti - za každé dieťa bol vedený samostatný spis, v ktorom sú evidované informácie o testovaní dieťaťa, jeho práce (výtvarné a iné), ako aj výsledky činnosti s inštrumentmi FIE Basic.

Spolupráca s rodičmi

Súčasťou pôvodnej verzie projektu bola idea zapájať do vzdelávacieho procesu prostredníctvom rodičovských klubov aj rodičov detí. Prvý kontakt s rodičmi prebehol počas podpisovania písomného súhlasu s testovaním a zapojením detí do projektu. Neskôr boli rodičia prizývaní na rôzne školské podujatia (napr. karneval, vianočná besiedka, atď.).

Podľa realizátorov projektu bola komunikácia jednoduchšia a efektívnejšia s rodičmi v Šaci, vo Veľkej Ide iba časť rodičov, napr. aj pravidelným vyzdvihovaním si detí a informovaním sa o obsahu vyučovania, preukázala svoj záujem o intervenciu. Liečebná pedagogička poznamenala, že títo rodičia sú na svoje deti pyšní a tešia sa, keď majú úspech.

Z dôvodu obmedzených finančných prostriedkov ETP nemalo kapacitu venovať sa realizácii rodičovských klubov intenzívnejšie a spolupráca s rodičmi sa rozvíjala len v obmedzenej miere.

Porovnanie výsledkov psychometrických testov na ZŠ

Po prípravných fázach projektu nasledovalo testovanie troch skupín detí statickými inteligenčnými testami používanými v poradenskej praxi na Slovensku ako aj vo svete. Prvotný výber testov realizovalo SCŠPP, svoju voľbu následne konzultovalo s FI, aby nedošlo ku duplicitnému použitiu testov. Do testovej batérie bol zahrnutý jeden komplexný inteligenčný test, dve neverbálne inteligenčné škály a taktiež vývinové grafomotorické skúšky.

Komplexný inteligenčný test poskytuje informáciu o neverbálnom a verbálnom logickom myslení a pamäťových schopnostiach. Umožňuje sledovať dieťa pri riešení novej, neštandardnej úlohy a nahliadnuť tak cez správanie do jeho osobnostného vývinu. Psychológ vníma, ako dieťa prežíva radosť z úspechu, naopak frustráciu spojenú s neúspechom, má možnosť okrem iného vnímať, koľko opory si je dieťa schopné pýtať, ak je úloha príliš ťažká – pasívny vs. aktívny prístup dieťaťa k zadaniu.

Neverbálne inteligenčné škály umožňujú sledovať okrem neverbálneho logického myslenia aj úroveň percepčnej zrelosti – konkrétne zrakového vnímania. Pre deti s oslabenými rečovými schopnosťami sú tieto úlohy príťažlivejšie, menej frustrujúce. Podávajú však menšie množstvo informácií než komplexný inteligenčný test, tým že neobsahujú úlohy zamerané na verbálne schopnosti.

Grafomotorické skúšky boli použité ako doplnkové metódy. Kresba je činnosť, ktorá sa najviac podobá hre, dieťa sa pri nej uvoľní, naladí sa na testovanie. Zároveň, vzhľadom k tomu, že vývin kresby má tiež svoje zákonitosti, slúži ako nástroj na orientačné posúdenie vývinovej úrovne dieťaťa.[37]

Porovnanie výsledkov psychometrických testov na začiatku a na záver projektu naznačujú viaceré sľubné trendy. Nejde však o konkluzívne výsledky aj kvôli nízkemu počtu zapojených detí a nie celkom náhodnému výberu intervenčnej skupiny. Podľa psychologických meraní, výraznejší posun v rozvoji kognitívnych zručností s vysokou pravdepodobnosťou nastal u intervenčnej skupiny na ZŠ Veľká Ida.

Aby sa predišlo štatistickému problému s tzv. mnohonásobným porovnávaním (familywise error), pre štatistické analýzy sme zvolili iba dva inteligenčné testy Stanford-Binetov test a Snijders-Oomen neverbálny SON-R test.[38] Stanford-Binetov (SB) test je de facto štandardom testovania inteligencie vo svete. Keďže časť SB otázok očakáva určitý stupeň verbálneho vývinu, SON-R testy boli vytvorené za účelom evaluácie neverbálnej časti kognitívneho vývoja. V prípade rómskeho etnika nie je slovenský jazyk vždy materinským jazykom, a preto je SON-R test dobrým spôsobom, ako sa vyhnúť jazykovej kontaminácii pri testovaní.

37 Časť o testovacích nástrojoch spracovala psychologička SCŠPP Simona Šimková.

38 Prezentovanú štatistickú analýzu výsledkov testovania spracoval Matej Macák, výskumník na University College London.

Nasledujúce dva grafy ukazujú dosiahnuté rozdiely jednotlivých žiakov/čok v testovaní v týchto dvoch testoch v júni a septembri. Spájajú deti z oboch lokalít podľa zaradenia do intervenčnej, resp. jednej z kontrolných skupín.

Každý stĺpec predstavuje jednu z troch skupín identifikovanú pod grafom. Tmavší bod zobrazuje priemer zmeny danej skupiny a čiara nad ním a pod ním štandardnú odchýlku merania. Čiary označené hviezdičkou na vrchu grafu ukazujú, medzi ktorými pármi skupín existuje štatisticky významný rozdiel.

Podľa tejto analýzy žiaci/žiačky v intervenčnej skupine FIE mali výrazne vyšší nárast skóre od septembra do júna v porovnaní so skupinami FIE+učiteľ a v porovnaní s kontrolnou skupinou (Jednosmerná ANOVA, $F=4.55$, $p<0.05$, post-hoc Mann-Whitney U, FIE vs. FIE+učiteľ: $U=62.5$, $p<0.05$, FIE vs Kontrolná skupina: $U=49.5$, $p < 0.05$).

Výrazná zmena nebola zaznamenaná pri Stanford-Binetovom teste pri žiadnej skupine.

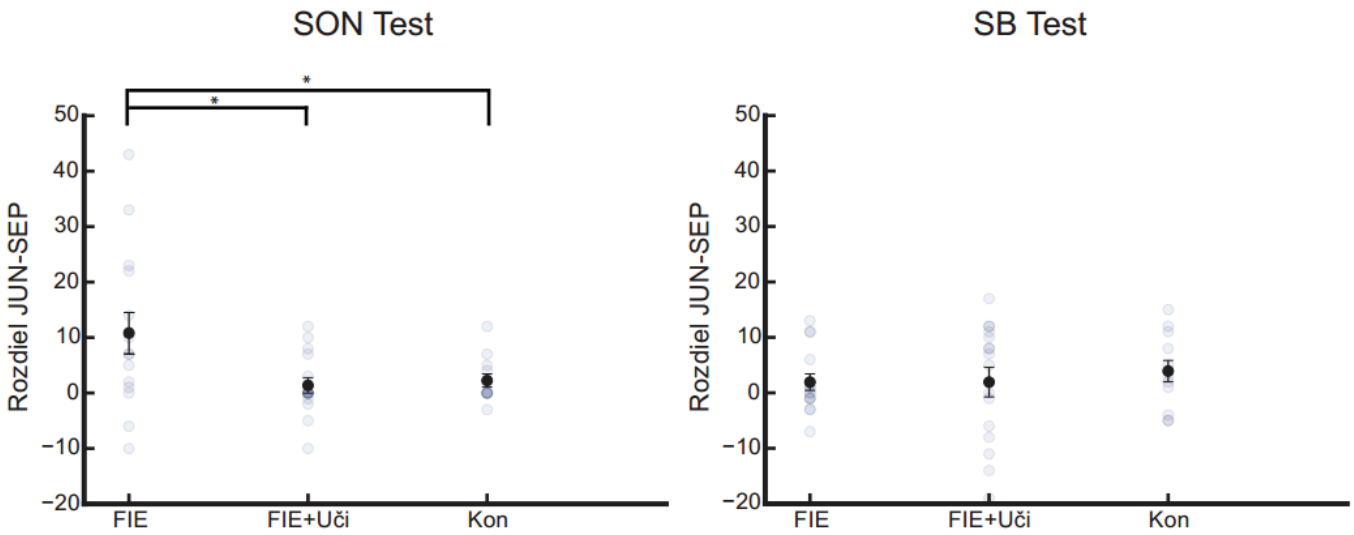

Kvalitatívne hodnotenie intervencie na ZŠ

Implementácia

Projektový manažér a niektorí pedagógovia pôsobiaci na školách sa na začiatku projektu obávali, že deti nebudú mať záujem o poobedňajšie vyučovanie, resp. že poobedňajšia práca v školskom klube bude znamenať pre deti neprimeranú záťaž a bude potrebné dohliadať na to, aby zo školy neodišli. Táto obava sa nenaplnila a nastala opačná, neočakávaná situácia, a to, že deťom sa zo školy nechcelo odísť.

Deti nás volajú poobede do družiny, na začiatku sme stáli pri jedálni, sme ich strážili, aby neodišli, dnes ich netreba strážiť, oni sami prídu, vedia že majú vyučovanie.

Učiteľ, ZŠ Veľká Ida

Podľa liečebnej pedagogičky zo ZŠ Veľká Ida na začiatku projektu charakterizovala deti slabo rozvinutá reč, a minimálna znalosť slovenčiny. Bolo potrebné s nimi rozprávať krátko a overovať si, či rozumejú. Problémy boli aj s pozornosťou. Keďže žiadne z detí nenavštevovalo materskú školu a iba časť detí predškolský klub v KC, škola bola pre nich novým a neznámym prostredím, s ktorým

sa najprv museli zoznámiť. Prechod z osady do školy bol náročný. Sedieť v lavici bolo podľa pedagogičky veľkou zmenou náročnou na sústredenie, čo zapríčiňovalo, že deti sa rýchlo unavili. Boli taktiež „nevyhraté", veľmi hravé, čo si vyžadovalo časté zaraďovanie oddychových aktivít.

Pre mnohé deti bol zážitkom prístup k hygienickému zázemiu školy – neboli zvyknuté na použitie sociálnych zariadení.

Z poobedňajšieho občerstvenia sa stal rituál, okolo ktorého si žiaci/ky v triede vytvorili určité zvyky. Skúšali nové potraviny, s čím bol spojený aj proces učenia sa. Pre veľkú časť detí boli toto úplne nové zážitky. Proces „normalizácie", kým si deti na prostredie a pravidlá školy zvykli, trval zhruba tri mesiace.

Podľa liečebnej pedagogičky boli deti veľmi „vďačné za pozornosť". Každý nový podnet bol pre nich fascinujúci. Postupom času došlo k viditeľnému pokroku v komunikácii. Napriek tomu, že deti sa slovenský jazyk formálne ako cudzí jazyk neučili, ich slovná zásoba sa rozvinula, začali sa viac vyjadrovať a viac rozumieť. Keď v rámci inštrumentov pochopili nejaký koncept, výrazne sa u nich zvýšila chuť po učení. Začali byť zvedavejšie, aktívnejšie, pýtali si nové úlohy a stali sa sústredenejšími.

„Napr. na pracovnom vyučovaní sa mi stalo, že sme skončili skôr, zostal nám čas, a tak som deťom pustil rozprávku. Lenže deti z poobedňajšieho klubu si začali pýtať úlohy, nechceli byť pasívni. Ostatných upozornili nech sú ticho, keď pán učiteľ rozpráva."

Učiteľ, ZŠ Veľká Ida

Podľa učiteľov sa deti tiež zlepšili v grafo-motorike, v orientácii v priestore, rozvinulo sa zrakové vnímanie, matematické predstavy, schopnosť plánovať, porovnávať, vnímanie veľkosti, dĺžky, farby, tvary, schopnosť orientovať sa na obrázku, pracovať systematicky. Ich práca sa stala úhľadnejšou a prestali mať problém so zvládaním pokynov učiteľov. Stratégie naučené na vyučovaní začali aplikovať v bežnom živote v každodenných situáciách.

„Naše deti nevedeli robiť so skladačkami, ale teraz vedia poskladať 45-kúskové puzzle. Vďaka tomu, že dostali možnosti skúšať, overovať, mali pomôcky, nikto na nich netlačil, a mohli sa poradiť, v syntéze a analýze urobili obrovský pokrok."

Liečebná pedagogička, ZŠ Veľká Ida

Posun nenastal iba v kognitívnych, ale aj emočných a sociálnych zručnostiach. Deti začali oveľa viac rozprávať o sebe a svojich pocitoch. V rámci kolektívu sa podarilo prekonať bariéry medzi deťmi s rôznorodým socio-ekonomickým pozadím/z horšieho a lepšieho prostredia v rámci rómskej komunity v jednej obci, ktoré sa na začiatku školského roka podľa učiteľov od seba stránili. Došlo k akceptovaniu inakosti. Pozitívne sa tiež rozvinula skupinová dynamika. Keď sa jednému začalo dariť, bolo do povzbudením pre ostatných.

„P. učiteľka, ty si myslíš, že ja som veľmi hnedá?
Nie, prečo? Veď mne sa tak páčia hnedí ľudia.
Tak si vezmi odo mňa trochu tej hnedej, aby som ja taká hnedá nebola.
Žiačka 0.ročníka ZŠ Veľká Ida, 6 rokov
P. učiteľka, však nepôjdem do špeciálnej triedy?"

Žiačka 0. ročníka ZŠ Veľká Ida, 6 rokov

Projekt si získal priazeň učiteľov a vedenia škôl. Pedagógovia plánujú využívať metódu FIE aj vo svojej budúcej praxi a obe školy prejavili záujem v realizácii projektu pokračovať aj v nadchádzajúcom školskom roku.

Metóda FIE vzbudila aj pozornosť rodičov detí vo Veľkej Ide. Viacerí z nich sa pri zápise svojich detí do 1. ročníka začali zaujímať o možnosti zapojenia ich detí do poobedňajšieho klubu, len na základe neformálneho odovzdávania informácií v rámci komunity.

Bariéry

Pedagógovia zapojení do projektu očakávali, že sa im počas školského roka podarí so žiakmi/čkami prejsť všetkých sedem inštrumentov. V priebehu školského roka však zistili, že na použitie niektorých inštrumentov by potrebovali viac času, počas ktorého by mohli dobudovať istý typ kompetencií potrebných na efektívnu prácu s danými inštrumentmi.

Podľa liečebnej pedagogičky progres v používaní ďalších inštrumentov brzdila najmä potreba budovať slovnú zásobu. Bez schopnosti verbalizovať sa spomaľovalo učenie, deti si veci ťažšie pamätali. Jazyk tak predstavoval jednu z najzásadnejších bariér, a to najmä pri inštrumentoch Absurdity a Emócie, ktoré vyžadujú výraznú verbalizáciu. Inštrumenty Spájanie bodov a Orientácia v priestore, pri ktorých bolo nevyhnutné zapájať jazyk v menšej miere, boli medzi deťmi oveľa obľúbenejšie a deti boli v ich riešení úspešnejšie.

Problematickým sa ukázal byť aj obsah niektorých inštrumentov. Na niektorých obrázkoch boli zobrazené predmety alebo situácie, ktoré deti z MRK vzhľadom na znevýhodnené socio-ekonomické zázemie a odlišný kultúrny kontext nie vždy mohli/museli poznať, čo sťažovalo proces učenia sa. Napr. pre nerómske deti nie je v mysli ťažké porovnať mravca a slona, ale rómske deti toto nemajú zažité alebo odpozorované, nemajú veľa skúsenosti a predstavy, nemajú z čoho čerpať.

Liečebná pedagogička, ZŠ Veľká Ida

Kvalitu implementácie projektu negatívne ovplyvnil nedostatok financií oproti pôvodnému rozpočtu projektu. Nebolo možné zaplatiť manažéra na plný úväzok, zabezpečiť primeranú supervíziu a odmeny psychologičiek.

Používanie FIE v KC

Intervenčná logika

Na rozdiel od žiakov/čok ZŠ neboli deti v KC zapojené do intervencie náhodne vyberané, ani na začiatku a konci projektu testované. Vyhodnotenie cieľa „zvýšiť úroveň pripravenosti detí z MRK navštevujúcich KC na primárne vzdelávanie“ preto vychádza iba z kvalitatívnej spätnej väzby poskytnutej pracovníkmi KC.

Výber KC a detí

Do projektu bolo zapojených všetkých desať KC, ktoré ETP prevádzkuje. Metódou bolo vzdelávaných 54 detí, prevažne predškolákov vo veku 5-6 rokov, ktoré KC navštevovali relatívne pravidelne.[39]

Názov komunitného centra	Rozsah (hodiny denne)	Počet predškolákov zapojených do FIE
KC Rankovce	1	6
KC Veľká Ida	1	5
KC Spišské Podhradie[40]	4	7
KC Moldava nad Bodvou	1	5
KC Sabinov[41]	1	5
KC Ostrovany	1	4
KC Stará Ľubovňa	1	9
KC Šaca	3	9
KC Rudňany	1	4
KC Krompachy[42]	1	-
Priemerne	**1,6**	**6**

Školenie a supervízia

Pracovníci KC poukázali na špecifickosť metódy FIE, na náročnosť školenia, ktoré bolo relatívne rýchle a komplikovalo ho chýbajúce simultánne prekladanie.

„Nejde iba o to, že by metóda FIE bola príliš náročná, ale je úplne iná. Ide o úplne iný spôsob vzdelávania, s ktorým sme sa vôbec nestretli ani v rámci nášho vlastného pedagogického vzdelávania.“

Pracovníčka KC

39 Z 54 detí navštevujúcich KC v čase intervencie nasledujúci školský rok 41 detí nastúpilo do 0. alebo 1. ročníka, 4 deti nastúpili do materskej školy a 9 detí pokračovalo v predškolskej príprave v KC.

40 V Spišskom Podhradí sa nachádzajú dve MŠ, pracovníčka KC pracovala s 2 nerómskymi a 5 rómskymi deťmi individuálne po 20 minút denne priamo v škôlkach.

41 V Sabinove je škôlka, do KC chodia deti z najviac zanedbaných rodín.

42 V prípade KC Krompachy sa FIE vzhľadom na nepravidelnú dochádzku detí nerealizovalo. FIE klub sa vytvoril v rámci doučovania pre 4 deti 0.a 1. ročník ZŠ, vzhľadom na dvojzmennú výučbu v ZŠ však bola dochádzka nepravidelná.

Účastníci školenia by privítali jeho zopakovanie a rovnako aj intenzívnejšiu supervíziu. Lektorka Feuersteinovho inštitútu síce navštívila každé KC zapojené do projektu dvakrát, ale vždy iba na obmedzený čas (dve hodiny, nie celý deň), ktorý neposkytoval dostatočný priestor na pozorovanie, kladenie otázok a interakciu.

Aplikácia metódy FIE

V prostredí KC prebiehala výučba v predškolských kluboch KC metódou FIE 4-krát do týždňa (priemerne 1 hodina denne) v kombinácii s predškolskou prípravou metódou Krok za krokom (2 hodiny denne), spolu 3 hodiny denne. Realizovali ju pracovníci KC, z ktorých päť (z desiatich) malo istý typ pedagogického vzdelania.

Napriek tomu, že pracovníci KC boli, rovnako ako učitelia ZŠ, vyškolení na používanie siedmich inštrumentov, po prvej supervízii (november 2014) sa s lektorkou Feuersteinovho inštitútu dohodli na používaní štyroch inštrumentov (Spájanie bodov, Absurdity, Orientácia v priestore a Emócie). Zo štyroch inštrumentov mali používať iba dva denne, a to podľa záujmu detí s dôrazom na prepojenie inštrumentov so situáciami, ktoré deti poznajú a so skúsenosťami, ktoré už majú.

Účinnosť intervencie

Pracovníci KC sa zhodli, že u detí vyučovaných metódou FIE sa rozvinula reč, deti sa stali sústredenejšími a kritickejšími ku svojej práci. V porovnaní s deťmi, ktoré FIE v prostredí KC neabsolvovali, pokročili viac a boli lepšie pripravené na primárne vzdelávanie. Metóda je podľa nich ale vhodnejšia pre staršie deti, ktorých zručnosti sú už viac rozvinuté a umožňujú efektívnejšiu prácu s inštrumentmi.

Podobne ako v školskom prostredí, bol aj v KC u detí najpopulárnejší inštrument Spájanie bodov. Najväčšie ťažkosti sa vyskytovali pri práci s Absurditami a Emóciami, kedy deti kvôli nerozvinutej reči často nerozumeli ani samotnej inštrukcii. V jednej lokalite museli pracovníci KC zápasiť s multilingválnym prostredím a prekladať deťom pojmy najprv z rómčiny do maďarčiny a následne z maďarčiny do slovenčiny.

Pracovníci KC upozornili tiež na viaceré dôležité kultúrne nuansy. Okrem už spomínaných, pre deti z MRK neznámych situácií vyskytujúcich sa v niektorých inštrumentoch, poukázali napr. aj na farebné prevedenie niektorých obrázkov, ktoré sa deťom zdali „smutné až škaredé“, a preto s nimi odmietali pracovať. V súvislosti s opisom obrázkov (súčasť niektorých inštrumentov) bola komplikovaná aj orientácia v čase, ktorá je v prostredí MRK odlišná.

Rozšírenie a systematizácia FIE

Metóda FIE bola v prostredí ZŠ počas trvania jedného školského roka aplikovaná s cieľom zlepšiť študijné výsledky žiakov/čok z MRK v porovnaní so žiakmi/čkami z MRK, ktoré sa s metódou FIE nestretávali, a eliminovať tak rozdiely medzi študijnými výsledkami žiakov/čok z MRK a výsledkami žiakov/čok pochádzajúcich z majority.

Podľa zistení hodnotiteľov vychádzajúcich z psychologických meraní a z kvalitatívnej spätnej väzby sa tento cieľ podarilo naplniť čiastočne.
V porovnaní so žiakmi/žiačkami, ktorí do projektu zapojení neboli, bolo možné u zapojených detí sledovať zvýšenú chuť po učení, silnejšiu vnútornú motiváciu a výraznejší rozvoj nielen kognitívnych, ale aj sociálnych a emočných zručností.

V prostredí KC bola metóda FIE používaná s cieľom zvýšiť úroveň pripravenosti detí predškolského veku z MRK na primárne vzdelávanie v ZŠ. Podľa pracovníkov KC boli síce deti zapojené do projektu na nástup do školy pripravené lepšie ako deti nezapojené, na druhej strane sú však presvedčení, že z metódy FIE by viac benefitovali staršie deti.

Tieto zistenia nie je možné zovšeobecniť kvôli malému počtu detí v skupine, ktorá bola predmetom porovnávacieho hodnotenia na úrovni ZŠ (58 žiakov/čok), nie celkom náhodnému výberu intervenčnej skupiny a nemožnosti dostatočne odizolovať efekt pôsobenia metódy FIE na deti, a teda na ich základe odporúčať alebo neodporúčať rozšírenie a systematizáciu metódy FIE do slovenského vzdelávacieho prostredia.

Takýto typ odporúčania je možné urobiť iba na základe rigorózneho experimentálneho porovnávacieho hodnotenia, ktorého súčasťou by ideálne malo byť aj porovnanie účinnosti metódy FIE s účinnosťou iných dostupných vzdelávacích metód.

Napriek limitom predkladaného hodnotenia, implementácia pilotnej intervencie a kvalitatívna spätná väzba od ľudí zapojených do projektu umožňuje vo vzťahu k metóde FIE aplikovanej v prostredí MRK pomenovať dôležité odporúčania, ktorých premietnutie do praxe môže prispieť k efektívnejšej aplikácii metódy FIE v budúcnosti.

Odporúčania

Podľa pedagógov a pracovníkov KC sa najmä vysoká úroveň abstrakcie, na ktorej je program založený, ukázala byť nekompatibilná s predošlými skúsenosťami a jazykovou vybavenosťou detí z MRK. Pri práci s inštrumentmi narážali pedagógovia ZŠ a pracovníci KC na problémy vyplývajúce z odlišného socio-ekonomického a kultúrneho kontextu detí z MRK, ktoré v obsahu pracovných listov neboli reflektované.

Z vyššie uvedených dôvodov by preto podľa nich v budúcnosti aplikácii metódy FIE v prostredí MRK mal predchádzať istý typ predprípravy (napr. jazyková a socializačná predpríprava počas letných prázdnin predchádzajúcich nástupu na povinnú školskú dochádzku), prispôsobenie obsahu (zaradenie situácií, ktoré deti z MRK majú šancu poznať) a formy (farebnejšie a jasnejšie obrázky, viac hravých elementov, 3D pracovné listy) pracovných listov niektorých inštrumentov. Ďalšou alternatívou by bolo posunutie výučby metódou FIE do vyšších ročníkov (napr. od 3. ročníka), kedy už žiaci/čky majú viac skúseností, lepšie rozvinutý pojmový aparát a ostatné zručnosti. K väčšej

efektivite programu by podľa liečebnej pedagogičky okrem práci v skupine výrazne prispela aj individuálna práca s deťmi.

Jeden z pedagógov upozornil, že výučbu metódou FIE ako súčasť bežného (nie separátneho poobedňajšieho vyučovania) si vie predstaviť iba v menších skupinách detí (max. šesť/sedem detí) a za prítomnosti aspoň dvoch/troch asistentov učiteľa, prípadne starších študentov alebo iných dospelých. Liečebná pedagogička zase vidí nevyužitý potenciál v priamom zapojení rodičov detí z MRK do výučby metódou FIE.

Z manažérskeho hľadiska bude pre úspešnosť tohto typu intervencie v budúcnosti dôležité vyškoliť väčší počet pedagógov, aby bola zabezpečená bezproblémová implementácia aj v prípade personálnych zmien, zabezpečiť simultánny preklad školenia, školenie po istom čase zopakovať, resp. doplniť a vytvoriť priestor na častejšiu a intenzívnejšiu supervíziu expertmi na metódu FIE.

Podmienky pre uskutočnenie rigorózneho experimentálneho porovnávacieho hodnotenia

Projekt realizovaný ETP prináša dôležité zistenia pre nadizajnovanie rigorózneho porovnávacieho hodnotenia vo väčšej mierke. Umožňuje lepšie naplánovať intervenciu, najmä pokiaľ ide o prípravu materiálov, kvalifikovanosť personálu, projektové riadenie a finančné zabezpečenie.

Porovnávacie hodnotenie uplatnenia metódy FIE by bolo ideálne realizovať na úrovni škôl, nie na úrovni jednotlivých žiakov/čok v rámci škôl, keďže randomizácia (náhodný výber zapojených) má rôzne úskalia. Problematické je najmä vysvetľovanie učiteľom a rodičom, prečo je potrebné zaraďovať žiakov/čky do intervenčných a kontrolných skupín náhodne, bez možnosti preraďovania. Školám to zároveň môže spôsobiť logistické problémy napr. pri skupinách súrodencov v rovnakom ročníku, u ktorých by si rodičia neželali, aby boli v rôznych triedach. Náročné je tiež pri takomto nastavení zabrániť ovplyvňovaniu sa učiteľov navzájom.

Ideálne je preto začať so skupinou škôl spĺňajúcich určité kritériá (veľkosť školy, počet žiakov/čok z MRK, ai.), realizovať v nich vstupné psychometrické merania, potom školy náhodne rozdeliť na intervenčné a kontrolné skupiny s možnosťou paralelného testovania viacerých rôznych metód. Psychometrické merania musia byť realizované podľa jednotnej metodiky a uplatňovanie metódy FIE si vyžaduje väčšiu časovú kapacitu pracovníkov FI alebo akreditovaných tréningových centier FIE a ďalších odborníkov s potrebným školením a certifikáciou.

Záverečné psychometrické merania na všetkých školách (prípadne spolu s porovnaním iných ukazovateľov) umožní jednoznačnejšie vyhodnotiť účinnosť jednotlivých metód.

Intervencia i merania si vyžadujú adekvátne finančné zabezpečenie. Financie by však nemali byť zásadnou prekážkou, keďže len v posledných rokoch končiaceho sa programovacieho obdobia štrukturálnych fondov bolo na tri národné projekty v oblasti vzdelávania (ktorých metodika nevychádza z dôveryhodného dizajnu a účinnosť nie je rigorózne meraná), použitých vyše 50 miliónov eur.

Vychádzajúc z orientačného rozpočtu ETP na intervenciu na jednej škole (rádovo v desiatkach tisíc eur) by si rigorózne porovnávacie hodnotenie na niekoľkých desiatkach škôl (pričom intervencia by bola realizovaná iba na časti z nich, na ostatných by sa len uskutočnili merania na porovnanie) vyžadovalo financovanie rádovo v stovkách tisíc až jedného milióna eur.

Takéto prostriedky sú teoreticky k dispozícii v začínajúcom programovacom období štrukturálnych fondov. Navyše, Európska komisia podporuje tvorbu politík založených na dôkazoch nielen teoreticky, ale aj prakticky - ich financovaním v rôznych programoch.

Popri FIE je možné v rámci jedného experimentu overiť aj iné sľubné prístupy, pokiaľ majú obdobné teoretické východiská a sú dostatočne odpilotované v prostredí našich škôl a detí z MRK.

Záver

Za celospoločensky najdôležitejšie zistenie projektu ETP „Učme sa učiť sa“ zameraného na uplatňovanie metódy FIE v prostredí základných škôl so žiakmi/čkami z MRK považujeme, že presvedčivo ukázal možnosť dosiahnuť u žiakov/čok z málopodnetného a veľmi chudobného prostredia výrazný pokrok vo viacerých merateľných ukazovateľoch, ako aj posun v subjektívnom vnímaní ich pedagógmi.

Toto zistenie je v rozpore s rozšíreným postojom, ktorý je bežný aj v školských kruhoch, že deti z MRK nemá význam vzdelávať, pretože všetky prístupy už boli vyskúšané a nevedú k žiadnym výsledkom. Slovami jednej zo zapojených odborníčok:

„Má význam pracovať s týmito deťmi, s úctou, a s prijatím. Deti sú vzdelávateľné, treba vedieť ako a čo, a my máme metódu, na ktorú možno deti nie sú pripravené, ale vieme, čo môžeme urobiť preto, aby bola použiteľná a efektívnejšia. Deti sa chcú vzdelávať, nie sú pasívne, majú chuť po vzdelávaní, nemusíme sa báť, že sú lenivé, alebo nechcú. Áno nemajú vzor, ale chcú sa učiť“.

Konkrétne poznatky v súvislosti s uplatňovaním FIE ukazujú, že deti z MRK nemusia byť bez predchádzajúcej predškolskej prípravy dostatočne pripravené na to, aby plne profitovali z metódy FIE.

Odborníci v projekte uviedli, že FIE by mohlo byť účinné po predchádzajúcej vzdelávacej intervencii inými dostupnými metódami. Náš vzdelávací systém dnes nedokáže s deťmi z málo, resp. inak-podnetného prostredia pracovať, reflektovať ich potreby a umožniť im dobiehať vo vývine rovesníkov vyrastajúcich v prostredí bez socio-ekonomickej deprivácie.

Ďalším kľúčovým prínosom do našej kultúry v oblasti vzdelávania je, že aj mimovládna organizácia dokáže s obmedzenými prostriedkami pri veľkom nasadení priniesť do školy inováciu a zároveň merať jej účinnosť. Nie je štandardom u štátnych ani iných aktérov podrobiť svoje aktivity meraniu a externému hodnoteniu, ktorého výsledok nemusí byť apriórne pozitívny.

Takýto prístup by mal slúžiť ako inšpirácia pre ďalšie nákladné intervencie zamerané na MRK, ktoré dnes rôzne subjekty realizujú z štrukturálnych fondov i iných zdrojov. Dôsledné hodnotenie ich účinnosti by umožnilo za nemalé dostupné prostriedky realizovať programy s najväčším pozitívnym dopadom na ľudí.

Použitá literatúra

ETP Slovensko. Roma Inclusion Education Data. Analysis of Situation in 7 Localities. Nepublikovaný materiál.

Feuerstein Institute (2014). IE: Instrumental Enrichment. Dostupné na: http://www.icelp.info/feuerstein-method/the-feuerstein-tools.aspx

Feuerstein Institute (2014). LPAD: Learning Propensity Assessment Device. Dostupné na: http://www.icelp.info/the-method/the-feuerstein-tools/lpad.aspx

Feuerstein Institute (2014). Summary report on LPAD Assessment in Slovakia. Nepublikovaný materiál.

Feuerstein Institute (2014). Who We Are. Dostupné na: http://www.icelp.info/about.aspx

Feuerstein, R. (2003). The Theory of Structural Cognitive Modifiability and Mediated Learning Experience. In: R. Feuerstein, (Eds). Feurestein´s Theory and Applied Systems: A Reader. Jerusalem: ICELP Press, pp. (17-49).

Feuerstein, R. (2014). Vytváření a zvyšování kognitivní modifikovatelnosti - Feuersteinův program instrumentálního obohacení. Praha: Karolinium. Dostupné na: http://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=233276

Haas, R. (2013). Správy RTVS 19:00, 18. novembra 2013, 39. min, 16 sek., RTVS. Dostupné na: http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/7600/26972

Haas, R. (2014). Správy RTVS 19:00, 20. apríla 2014, 26. min. 41 sek., RTVS. Dostupné na: http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/7600/36880

Haas, R. (2014). Správy RTVS 19:00, 3. decembra 2014, 25. min. 52. sek., RTVS. Dostupné na: http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/1/53878

Macko, B. (2013). Na východe skúšajú metódu, ktorá pomohla deťom v Izraeli. Pravda (Online), 27. október 2013. Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/297424-v-skole-skusaju-metodu-ktora-pomohla-detom-v-izraeli/

Mačáková, S., Pollák M. a kol. (2008). Komunitné centrá - Oáza pre ľudí zo znevýhodnených komunít Košice: ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj. Dostupné na: http://www.etp.sk/data/resources/File/kom_pra.pdf

Malková, G. a Májová, L. (2007). Problematické aspekty evaluace Instrumentálního obohacovaní Ravena Feuersteina. Pedagogika, roč. LVII. Dostupné na: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2014/01/P_2007_3_03_Problematick%C3%A9_227_237.pdf

Martin, S. D. Summary of Evaluation and Research Studies on Effects of Instrumental Enrichment. International Consulting & Trade Associates. Dostupné na: http://ictaweb.org/51-2/

Pokorná, V. Intervenční program instrumentálniho obohacení Reuvena Feuersteina. Kvalita v praxi. Dostupné na: http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/000111.pdf

Pokorná, V. (2003). Metoda upevňování a rozvoje poznávacích funkcí Reuvena Feuersteina. Pedagogické rozhľady. Roč. 12, č. 4 (2003), s. 9-12. Dostupné na: http://www.rozhlady.pedagog.sk/cisla/pr4-2003.pdf

Pokorná, V. (2014). Programy rozvoje osobnosti. FIE. Učíme se učit se. Dostupné na: http://www.ucime-se-ucit.cz/o-metode/

Príloha 1 - Zoznam respondentov

Mgr. Martin Vavrinčík – koordinátor projektu (ETP Slovensko)

Mgr. Simona Šimková – psychologička (SCŠPP)

Mgr. Mária Heveriová – liečebná pedagogička (Ambulancia liečebnej pedagogiky)

Mgr. Terézia Besterciová - riaditeľka ZŠ Veľká Ida

Mgr. Ľubica Diškantová - zástupkyňa riaditeľky ZŠ Veľká Ida

Mgr. Natália Pilipčuková - učiteľka ZŠ Veľká Ida

PaedDr. Vladimír Horváth - učiteľ ZŠ Veľká Ida

Mgr. Vlastimil Borufka - riaditeľ ZŠ Šaca

Mgr. Lenka Hoľpitová - učiteľka ZŠ Šača

Martin Balogh - asistent učiteľa ZŠ Šaca

Rodičia detí zo ZŠ Veľká Ida

Feuersteinovo Instrumentální Obohacování – ZÁKLADNÍ
Do češtiny přeložila Věra Pokorná

USPOŘÁDÁNÍ BODŮ

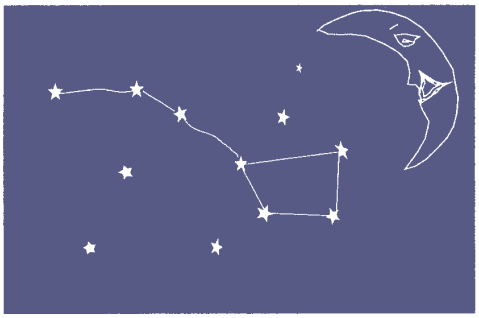

NECHTE MĚ CHVILKU...
JÁ SI TO ROZMYSLÍM

כל הזכויות שמורות לפרופ' ראובן פוירשטיין
ולרפי ש. פוירשטיין
©2003 ירושלים Jerusalem
All rights reserved to
Prof. Reuven Feuerstein and
Rafi S. Feuerstein

USPOŘÁDÁNÍ BODŮ

Jméno:..... **Datum:**.....

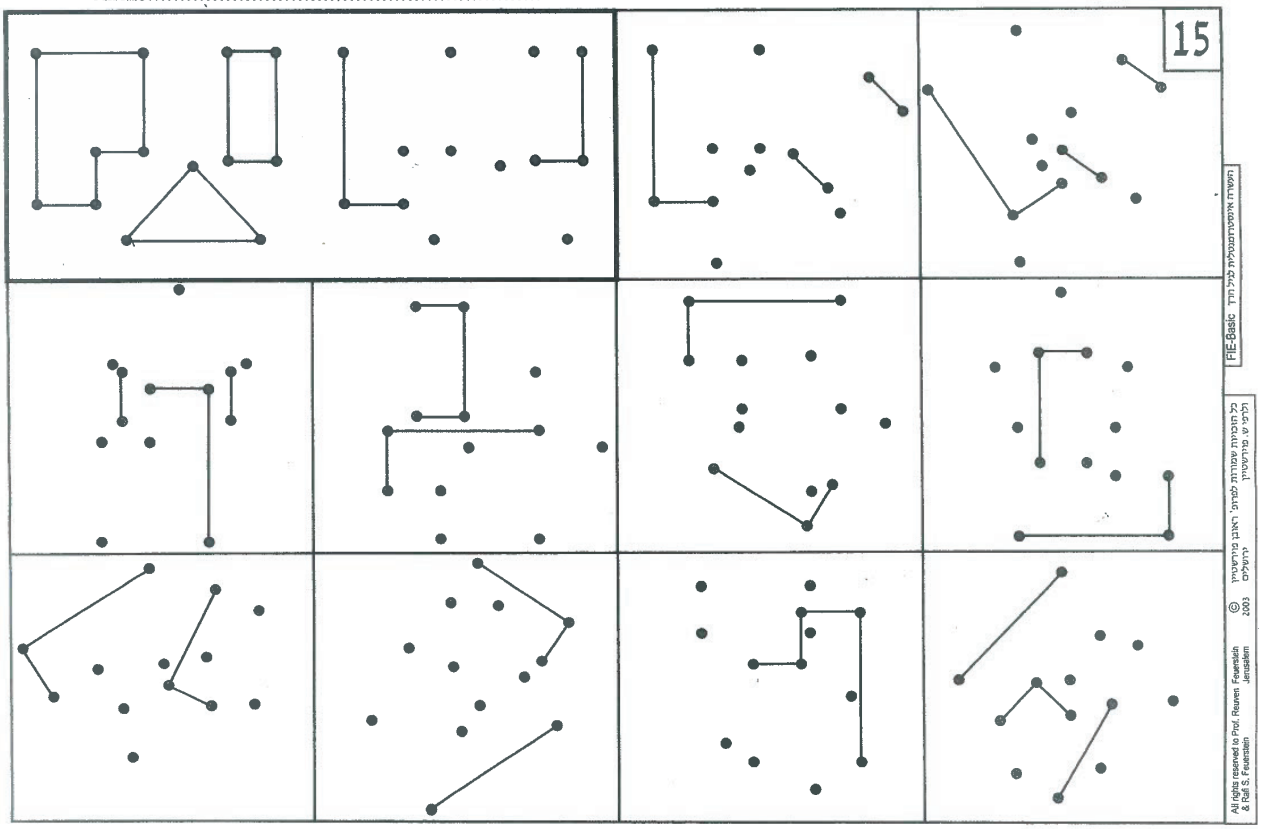

POROVNEJ A ODHAL ABSURDITY

NECHTE MĚ CHVILKU...

JÁ SI TO ROZMYSLÍM

A

© ירושלים 2003 Jerusalem
All rights reserved to Prof. Reuven Feuerstein and Rafi S. Feuerstein
כל הזכויות שמורות לפרופ' ראובן פוירשטיין ולרפי ש. פוירשטיין

Feuersteinovo Instrumentální Obohacování – ZÁKLADNÍ
Do češtiny přeložila Věra Pokorná

FIE-ZÁKLADNÍ

POROVNEJ A ODHAL ABSURDITY

A1

1. Porovnej obrázek 1 s obrázkem 2 podle tabulky

Měřítko	Obrázek 1	Obrázek 2
velikost		
směr		
věk, stáří		
tvar		
váha		
funkce, užití		
rychlost		
množství		
výraz obličeje		
úsilí		
činnost		

2. Co je na obrázku neobvyklého?

3. Co by mělo být na obrázku změněno?

4. Jaký je příběh obrázku?

© ירושלים 2003 Jerusalem
All rights reserved to Prof. Reuven Feuerstein and Rafi S. Feuerstein
כל הזכויות שמורות לפרופ' ראובן פוירשטיין ולרפי ש. פוירשטיין

Príloha 3 - Zoznam skratiek

ETP Slovensko	ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj
FI	Feuersteinov inštiút
FIE	Feuersteinovo inštrumentálne obohacovanie (Feuerstein Instrumental Enrichment)
KC	Komunitné centrum/centrá
LPAD	Learning Propensity Assessment Device
MRK	Marginalizované rómske komunity
SCŠPP	Súkromné centrum špeciálno-pedagogického poradenstva
ZŠ	Základná škola/y

Slovak Governance Institute
Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť

www.governance.sk